СПЕЦИФІЧНІ РИСИ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОПОВІДІ

Кравченко Н.О.
доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Матієнко-Сільницька А.В.
викладач, Національний університет «Одеська юридична академія»

Релігійну проповідь можна віднести до комунікативного мовленнєвого акту, оскільки вона містить всі обов'язкові компоненти, що притаманні комунікативному акту як такому: відправник інформації, одержувач інформації, форма інформації, канал зв'язку, код, контекст. Тим не менш, для комунікативного акту проповіді характерними є й специфічні риси, які пов'язані зі специфікою релігійної сфери спілкування в цілому. Зупинимося більш детально на деяких специфічних особливостях, що відрізняють релігійну проповідь від світських комунікативних актів.

Специфіка релігійної проповіді чітко визначається екстралінгвальними особливостями релігійного спілкування. Адресант і адресат проповіді вступають у процес релігійної комунікації не випадково і не де-небудь, а в рамках інституту богослужіння, в рамках інституалізованого хронотопу (місця й часу спілкування). Богослужіння в широкому сенсі можна розуміти як релігію, що інституціалізовано в церкві. Регулярність релігійного спілкування уможливлює віднесення його до типового, адже матричні ситуації такого спілкування відбуваються в процесі ритуалу богослужіння. Тобто, проповідь належить до інституційної сфери спілкування, в якій прийняті певні правила, умови, норми тощо, а отже, ймовірно, певні мовленнєві штампи (Кругликова, 1990: 57).

«Умовами буття» релігійної проповіді є умови богослужіння, визначені Павлом Флоренським як цілісний організм храмового дійства, і без їх урахування неможливо в цілому оцінити специфіку проповідництва. «Я дозволив собі назвати недоумством цей відрив одного з боків церковного мистецтва від цілісного організму храмового дійства як синтезу мистецтв» (Флоренский, 1985:52). Як одна з складових частин ритуалу богослужіння, церковна проповідь виступає елементом установленої символічної дії, тобто дії, що відбувається у певному місці, у певний час, за певних обставин, за певними принципами і правилами. Можна стверджувати, що екстралінгвальні

засоби у релігійній сфері спілкування становлять собою певну «інформаційну поліфонію», особливу «товщу знаків» (Барт,1994: 276), яка одночасно з безпосереднім текстом проповіді здійснює емоційний вплив на адресата-прихожанина і сприяє його максимальному зануренню у процес молитовного спілкування з Богом.

Відправник інформації церковної проповіді – священик-проповідник – відрізняється від будь-якого іншого світського оратора, перш за все, тим, що він звертається до людей не від свого імені, він проповідує Слово Боже. В комунікативній фігурі кожного проповідника приховано певну подвійність: з одного боку, він наділений особливими повноваженнями – пояснювати своїм парафіянам доктринальні моменти, інтерпретуючи у своїй промові Слово Боже; з іншого боку, він є лише посередником, виконавцем у процесі донесення Божественного Одкровення. Вимагаючи від своїх слухачів слухняності, священик робить це не від свого імені, а від імені того, хто довірив йому своє послання – від імені Бога. Він, у свою чергу, теж слухач, слухняність – це і його завдання (Морозова, 1998:24).

Таким чином, у фігурі проповідника закладено комунікативну подвійність: з одного боку, він – оратор, адресант повідомлення, з іншого – слухач, адресат, до якого звертається Бог. Тобто, фактично будучи відправником усного повідомлення (проповіді), проповідник, у свою чергу, попередньо є одержувачем того трансцендентного повідомлення, яке надходить до нього від Бога і яке він повинен згодом донести до прихожан під час проповіді.

Отримувач інформації – адресат релігійної проповіді – також характеризується специфічними особливостями у релігійній проповіді. По-перше, інформація, що міститься у проповіді, орієнтована на певне коло адресатів — особливу соціально-психологічну групу людей, віруючих, або тих, хто прагне віри. Тому аудиторія проповіді становить собою безсумнівну єдність, що об’єднано спільною вірою. Такого адресата проповіді можна назвати її реальним адресатом. Разом із тим, унікальним моментом, не характерним для будь-якого іншого виду усної публічної промови, є те, що під час проповіді проповідник не лише спілкується з народом від імені Бога, а й звертається до Бога від імені слухачів. Таку незвичайну комунікативну ситуацію деякі дослідники називають «фактором подвійного адресата» (Набиева, 1996: 59), притаманним виключно проповідницькому дискурсу.

На наш погляд, точнішим позначенням такого явища у проповіді є термін М.М. Бахтіна – «вищий нададресат». У різних світоглядних концепціях «його ідеально правильне відповідне розуміння» можуть осмислюватися як Бог, абсолютна істина, суд неупередженої людської совісті тощо. Цей третій незримо присутній над усіма учасниками комунікації і являє собою «конститутивний момент цілого висловлювання» (Бахтин, 1979:306). І якщо наявність третього учасника комунікації, «вищого нададресата» – прихованого адресата у всіх інших видах комунікації може здатися

дискусійною, то в такому виді комунікації, як релігійна проповідь, присутність «вищого нададресата» є одним із її основних конститутивних параметрів.

Отже, вищевикладене дозволяє констатувати, що проповіді властива сугуба специфічність компонентів комунікативного акту – ситуації спілкування, відправника інформації та отримувача інформації. Саме завдяки цієї специфічності можна говорити про особливий статус комунікативного акту проповіді порівняно зі світськими комунікативними актами.

Список літератури

Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. М.: Прогресс, 1994. 616с.

Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Художественная литература, 1979. 423с.

Кругликова Т.М. Текст проповеди как образец воздействующей речи X-XI в. *Логико-семантические и прагматические проблемы текста: Межвуз. сб. науч. тр.* КГПИ. Красноярск, 1990. С. 54-57.

Морозова Е.В. Особенности жанра современной христианской проповеди. Лингвостилистический аспект (на материале немецкого языка) : дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04. М., 1998. 180с.

Набиева В.М. Прагматический аспект дискурса современной литургической проповеди.: дис. канд. фил. наук. Москва, 1996. 174 с.

Флоренский П. Храмовое действо как синтез искусств. *Собрание сочинений. Т. 1. Статьи по искусству*. Paris, 1985. С.41-62.